

دوره ۶ - شماره ۱۴ - بهار ۱۴۰۲

اقدامات نهادهای بین المللی و حمایت از حقوق کودکان در شرایط ناشی از همه گیری کووید ۱۹

مصطفی فضالی، سکینه رضایی

عوامل خشونت در خانواده از منظر قرآن

علی محمدی جورکوبه

تأمین مالی داوری بین المللی توسط شخص ثالث

محمد مهدی اسدی

مطالعه تطبیقی رویکرد فقه اسلامی و حقوق بشردوستانه در حمایت از حقوق کودکان در جنگ

میثم نوروزی، مهدی اسکندری خوشگو، ساناز ابوالقاسمی

چالش های جایگزین تعقیب کیفری در ایران و ایالات متحده آمریکا

امین امیریان فارسانی

اصول و قواعد حاکم بر معاملات بورس اوراق بهادار

سیدعلی قائم منش

بررسی اختلاف حقوق مسلمان و کافر با مسئله کرامت انسانی

شقایق عامریان، محمدرضا کیخا

تاملی در سیاست جنایی و تقنینی ایران در قبال تشهیر متهمان با نگاهی بر فقه و اسناد بین المللی

علی پایدارفرد، جواد نادری عوج بغزی، احمدرضا امتحانی

گذری بر مالکیت اموال غیرمادی غیرفکری در حقوق ایران

مریم طاهری سرتشنیزی

بازکاوی مبانی فقهی ایقاع یا عقد بودن ابراء در فقه مذاهب اسلامی

مرتضی رحیمی، علی محمودی کاکونی

سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال نقض حقوق شهروندی توسط پلیس سایبری

محمد خورشیدی اطهر

نقد و ارزیابی سیاست جنایی کنشی (پیشگیرانه) از فساد اداری در نظام کیفری ایران

رستم علی اکبری، سعید احمدی، ایرج مروتی، بهنام کریمی

سیاست کیفری افتراقی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا در جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی

یاسر شاکری

Principles and Rules Governing Stock Exchange Transactions

اصول و قواعد حاکم بر معاملات بورس اوراق بهادار

Sayyed Ali Ghaemmanesh

Master of Theology and Islamic Studies majoring in Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Payam Noor Kashan University, Kashan, Iran

سیدعلی قائم منش

کارشناس ارشد الهیات و معارف اسلامی، گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه پیام نور کاشان، کاشان، ایران

ali985445@gmail.com

Abstract

Today, the stock exchange is considered as a center for attracting community funds and also preventing the negative consequences of increasing liquidity among the people on the economy and the welfare of the society, and stock exchange transactions are called as the pulse of the economy of countries. In this regard, the stock market is an organized and official market where transactions such as securities such as company shares and partnership bonds are concluded. Stock exchange transactions are one of the commercial transactions that the traditional provisions of the civil law cannot adequately meet the needs of these transactions, and these transactions are conducted only by brokers, and they perform the transactions as representatives of the parties. These transactions are governed by principles such as the principle of competition, the principle of information transparency, the principle of prohibition of the use of confidential information and the principle of supervision. The characteristics of stock markets and transactions have caused that the general rules of the civil law and other regulations are not enough to regulate stock market transactions. In other words, the major differences between stock market transactions and other transactions require that certain principles and rules govern stock market transactions, so that currently the Civil Law, the Commercial Law, the Securities Market Law of the Islamic Republic of Iran approved in 2005, the Transaction Code In Tehran Stock Exchange Company and its affiliates approved in 2006, the executive instructions on how to conduct transactions in Tehran Stock Exchange approved in 2010 and the instructions for registration, depositing, settlement and settlement approved in 2009 in the stock exchange govern.

Keywords: Stock Exchange Transactions, Securities, Brokers, Company Shares, Partnership Bonds.

چکیده

امروزه بورس اوراق بهادار به‌عنوان مرکزی در جهت جذب سرمایه‌های جامعه و همچنین جلوگیری از تبعات منفی افزایش نقدینگی در میان مردم بر اقتصاد و رفاه جامعه به حساب می‌آید و از معاملات بورس به‌عنوان نبض اقتصاد کشورها نام می‌برند. در این راستا، بورس یک بازار متشکل و رسمی است که در آن معاملاتی مانند اوراق بهادار از قبیل سهام شرکت‌ها و اوراق مشارکت و... منعقد می‌شود. معاملات بورس اوراق بهادار از جمله معاملات تجاری است که مقررات سنتی قانون مدنی نمی‌تواند به‌خوبی پاسخگوی نیازهای این معاملات باشد و این معاملات صرفاً توسط کارگزاران انجام می‌شود و ایشان به‌عنوان نماینده طرفین، معاملات را انجام می‌دهند. این معاملات، تحت حاکمیت اصولی از جمله اصل رقابت، اصل شفافیت اطلاعاتی، اصل ممنوعیت استفاده از اطلاعات نهانی و اصل نظارت انجام می‌شود. ویژگی‌های معاملات و بازارهای بورس موجب شده است که قواعد عام قانون مدنی و دیگر مقررات، برای تنظیم معاملات بورس کافی نباشد. به بیان دیگر، تفاوت‌های عمده بین معاملات بورس با سایر معاملات اقتضاء می‌کند که اصول و قواعد خاصی بر معاملات بورس حاکم باشد، به طوری که در حال حاضر قانون مدنی، قانون تجارت، قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴، آیین‌نامه معاملات در شرکت بورس اوراق بهادار تهران و لواحق آن مصوب ۱۳۸۵، دستورالعمل اجرایی نحوه انجام معاملات در بورس اوراق بهادار تهران مصوب ۱۳۸۹ و دستورالعمل ثبت، سپرده‌گذاری، تسویه و پایاپای مصوب ۱۳۸۸ در بورس حکومت دارند.

واژگان کلیدی: معاملات بورس، اوراق بهادار، کارگزاران، سهام شرکت‌ها، اوراق مشارکت.

Received: 2022/12/31 - Review: 2023/04/17 - Accepted: 2023/05/26

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۳۱ - بازنگری مقاله: ۱۴۰۲/۰۴/۱۷ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۵/۲۶

ارجاع:

قائم منش، سیدعلی؛ (۱۴۰۲)، اصول و قواعد حاکم بر معاملات بورس اوراق بهادار، تمدن حقوقی، شماره ۱۴.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author (s) , with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) , which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

مقدمه

امروزه بورس اوراق بهادار نقش بسیار مهم و اساسی در اقتصاد هر کشوری ایفاء می‌نماید و قاعدتاً ابعاد حقوقی معاملاتی که در این بازارها انجام می‌شود، نیز از جهات مختلف اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی حائز اهمیت است. بورس اوراق بهادار، یک نوع بازار معاملات است که اوراق بهادار پذیرفته شده در آن تحت ضوابط خاصی مورد معامله قرار می‌گیرند و دارای مکان فیزیکی خاصی است که سفارشات خرید و فروش مردم از نقاط مختلف کشور و یا دنیا به آن محل ارسال می‌شود. تمرکز تعداد زیاد سفارشات در یک محل باعث می‌گردد که سفارشات به سرعت و به بهترین قیمت ممکنه انجام شود. انگیزه اصلی سرمایه‌گذاران در این بازار، انجام معاملات و خرید و فروش سهام گوناگون برای دستیابی به سود و منافع است. اگر انجام معاملات در بازار بورس به صورت سالم و صحیح انجام پذیرد می‌تواند آثار مثبتی در رشد اقتصادی کشور داشته باشد (احمدوند و آزادی، ۱۳۹۹، ۳۱). معاملات بورس اوراق بهادار صرفاً از طریق کارگزاران انجام می‌شود. این از ویژگی‌های منحصربه‌فرد معاملات بورس است که در آن طرفین حتی با داشتن اهلیت کامل نمی‌توانند به صورت مستقیم با هم وارد معامله شوند، بلکه باید از طریق کارگزار که متخصص و آشنا به قواعد و مقررات بورس است، مبادرت به انجام معامله نمایند. پس قواعد حاکم بر تشکیل معاملات بورس اوراق بهادار شرایط خاصی دارد و معاملات از طریق سیستم مکانیزه و نرم افزاری بورس انجام می‌پذیرد. در بورس اوراق بهادار معاملات به چهار قسم تقسیم می‌شوند که عبارتند از: معاملات سهام، اوراق قرضه، اوراق مشتقه (شامل قراردادهای آتی خاص، یکسان و اوراق اختیار معامله) و فروش استقراضی سهام (علم الهدی و اکبری، ۱۳۹۴، ۱۴۷).

حجم معاملات یکی از مهم‌ترین نماگرهای رونق و رکود و همچنین نقدشوندگی در بازار سهام می‌باشد.

بنابراین آنچه برای سازمان بورس اوراق بهادار ایران، کارگزاران و مقام‌های مالیاتی حائز اهمیت است، حجم معاملات می‌باشد، زیرا کارمزد و منافع سازمان‌های مذکور، براساس تعرفه‌هایی از حجم معاملات تعیین می‌شود و در واقع بیش از آنچه که از افزایش و کاهش قیمت سهام سود عاید آن‌ها گردد، از حجم معاملات منتفع می‌شوند. همچنین بررسی حجم معاملات از دیدگاه اقتصاد کلان نیز اهمیت دارد. یکی از وظایف اصلی بورس‌های اوراق بهادار، هدایت نقدینگی مازاد موجود کشور به سوی فعالیت‌های تولیدی و سرمایه‌گذاری سالم است و واضح است که افزایش حجم معاملات در بورس، راه رسیدن به این اهداف را هموار می‌سازد. علیرغم تصویب قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران در ۱۳۸۴ مقررهای د خصوص نحوه انجام معاملات وضع نشده و قانون‌گذار با سکوت خود این معاملات را تابع همان آیین نامه معاملات در بورس اوراق بهادار تهران و لوائح آن مصوب ۱۳۸۵ قرار داده است. بنابراین در این مقاله اصول و قواعد حاکم بر معاملات بورس اوراق بهادار را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۱- مفهوم معاملات بورس اوراق بهادار و ماهیت آن

معاملات بورسی در مفهوم عام خود بر کلیه قراردادهای و عقود که در بازارهای بورس منعقد می‌گردد، دلالت می‌نماید. این مفهوم قراردادهای خرید و فروش سهام، قراردادهای کارگزاری، قراردادهای منعقد فیما بین نهادهای مالی با مشتریان را نیز دربرمی‌گیرد. اما معاملات بورسی در مفهوم خاص خود، صرفاً به قراردادهای نقل و انتقال سهام و سایر اوراق بهادار، اطلاق می‌شود. مقررات حاکم بر بورس، انواع معاملات و شیوه‌های اجرایی آن را تعیین می‌کند.

معاملات به دو روش سنتی و آنلاین صورت می‌گیرد. در روش سنتی که تقریباً از زمان آغاز به کار بورس تهران مرسوم بوده است، سرمایه‌گذاران با مراجعه حضوری به شرکت‌های کارگزاری سفارش خرید یا فروش خود را با پرکردن فرم‌های کاغذی به کارگزار اعلام می‌کنند. روش معاملات آنلاین به منظور دسترسی سریع، آسان و مطمئن سرمایه‌گذاران به سیستم‌های معاملات بازارهای اوراق بهادار همانند بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران است. معاملات سهام در بورس برخلاف معاملات خارج از بورس، طرفین در انتخاب یکدیگر آزاد نیستند. معاملات به شیوه حراج انجام می‌شود و خریدار و فروشنده ناگزیرند برای انجام معامله به کارگزار مراجعه کنند. معاملات اوراق بهادار از طریق سامانه معاملات و توسط کارگزاران عضو بورس انجام می‌شود. به موجب بند دوم ماده یک آیین نامه معاملات در بورس اوراق بهادار تهران و لوائح آن مصوب ۱۳۸۵ منظور از معاملات، خرید یا فروش اوراق بهاداری است که در بورس پذیرفته شده است.

اوراق بهادار در معنای اعم شامل اسکناس، ارزهای خارجی، کلیه اسناد تجاری، اسناد بانکی (سپرده پس انداز، پذیرش بانکی و...) می‌شود (ستوده تهرانی، ۱۳۸۲، ۲۰۷). لیکن امروزه به طور اخص منظور از اوراق بهادار سهام شرکت‌ها، اوراق مشارکت، اوراق مشتقه و دیگر اوراقی است که در بورس اوراق بهادار پذیرفته و معامله می‌شود. بنابراین اوراق بهادار بانکی، اسکناس، سفته، چک، قبض انبار، بارنامه و بیمه نامه اگرچه دارای ارزش معاملاتی هستند، لیکن جزء اوراق بهاداری که در بورس مورد معامله واقع می‌شوند، نیستند. اوراق بهادار مطابق بند بیست و چهارم ماده یک قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴ این گونه تعریف شده است: «هر نوع ورقه یا مستندی است که متضمن حقوق مالی قابل نقل و انتقال برای مالک عین و یا منفعت آن باشد.» هرکس مالک این اوراق شود می‌تواند از مزایا و حقوق مالی که قانون‌گذار برای این اوراق اعتبار کرده است، بهره‌مند شود. به علاوه خصوصیت قابل دادوستد بودن که قانون‌گذار برای این اوراق به رسمیت شناخته، امکان فروش مجدد آن‌ها و کسب سود از طریق تفاوت قیمت را نیز فراهم می‌آورد.

باید به این نکته نیز اشاره نمود که اوراق بهادار بیانگر یک رابطه حقوقی میان دارنده و صادرکننده این اوراق نیز است که وضعیت دارنده را، اعم از حقوق، منافع و تعهدات، در مقابل صادرکننده نشان می‌دهد. معاملات بورس اوراق بهادار در قالب عقد بیع واقع می‌شود و از جمله عقود تشریفاتی است که در آن تشریفات در هر سه مرحله قبل، حین و بعد از انجام معامله رعایت می‌شود. از طرف دیگر تشریفات معاملات بورس اوراق بهادار شرط وقوع و نفوذ این گونه معاملات است و در صورت عدم رعایت آن‌ها معاملات بورس اوراق بهادار باطل و بلااثر است.

۲- اصول حاکم بر معاملات بورس اوراق بهادار

بورس یک بازار متشکل و رسمی است که در آن معاملات اوراق بهادار از قبیل سهام شرکت‌ها و اوراق مشارکت در بورس اوراق بهادار، مواد و فلزات اساسی در بورس کالا تحت ضوابط و قوانین خاصی انجام می‌پذیرد. در بازارهای بورس ویژگی‌هایی از قبیل اجتماع طیف وسیعی از معامله‌گران، پیچیدگی، تخصصی، رقابتی و تشریفاتی بودن معاملات، تضاد منافع فعالان مختلف بازار، لزوم سرعت در معاملات، منظم و انحصاری بودن نسبی بازارها حاکم است. گرچه در دیگر معاملات با رعایت شروط صحت و اصول متعارف حاکم بر معاملات، زمینه حصول تراضی و انعقاد معامله فراهم می‌گردد، اما ویژگی‌های معاملات و بازارهای بورس موجب شده است که قواعد عام قانون مدنی و دیگر مقررات، برای تنظیم معاملات بورس کافی نباشد. به بیان دیگر، تفاوت‌های عمده بین معاملات بورس با سایر معاملات اقتضاء می‌کند که اصول و قواعد خاصی

بر معاملات بورس حاکم باشد. معاملات در بورس‌های رسمی بر اساس قوانین و مقررات بورس انجام می‌شود و سازمان‌های بورس بر روند آن نظارت دارند که این نظارت از طریق ناظران معاملات یا همان ناظران تالار بورس‌ها انجام می‌شود. در این نوع معاملات نحوه انجام معامله توسط سازمان‌های بورس مشخص می‌شود و به اراده طرفین واگذار نمی‌شود. این سازمان‌ها به‌ویژه بر حفظ فضای رقابتی بورس نظارت دارند. یک معامله زمانی از نظر بورس صحیح تلقی می‌شود و تضمین‌های یک معامله بورسی را می‌یابد که مطابق مقررات بورس انجام شده باشد.

۲-۱- اصل شفافیت بازار بورس

اصول شفافیت و کارایی در بازار سرمایه به نهوعی لازم و ملزوم یکدیگرند؛ درحقیقت شفافیت و کارایی دو بال یک نظام اقتصادی و مالی مطلوب‌اند. شفافیت را می‌توان به درجه‌ای از اطلاعات درباره تجارت و مبادلات اوراق بهادار شامل اطلاعات قبل و بعد از معاملات تعریف نمود که در یک مبنای زمانی واقعی در دسترس عموم می‌باشد. تأمین دسترسی مستمر و در هر زمان به اطلاعات، عنصر کلیدی در تنظیم مقررات اوراق بهادار به‌ویژه بازار ثانویه است. دسترسی مستمر به اطلاعات مربوط به بازار ثانویه به سرمایه‌گذاران امکان می‌دهد از منافع خود مراقبت نموده و ریسک تقلب و دیگر معاملات غیرمنصفانه را کاهش دهند (عبدی پورفرد، ۱۳۹۲، ۱۰۱). لازمه رقابت در یک بازار داشتن اطلاعات کافی در حوزه آن بازار است. به همین دلیل است که الزام به ارائه اطلاعات همیشه یکی از سر فصل‌های اصلی مقررات راجع به اوراق بهادار بوده است. امکان دسترسی به اطلاعات، شفافیت بازار را بالا می‌برد، در این صورت امکان رقابت منصفانه در یک بازار شفاف بیشتر است. در واقع حق دسترسی به اطلاعات مساوی حق همه سرمایه‌گذاران و از اصول یک بازار مالی به شمار می‌رود. به همین دلیل است که گزارش عملکرد بازار بلافاصله از طرف بازارهای بورس و به وسیله رسانه‌های مختلف به اطلاع عموم می‌رسد. این گزارشات مشتمل بر معاملات صورت گرفته در آن روز، حجم معاملات، جزئیات قیمت‌ها از قبیل شروع، بالاترین قیمت و پایین‌ترین قیمت آن روز، قیمت نهایی روز و تغییرات قیمت می‌باشد. ارائه این اطلاعات از طرف بورس‌ها صرفاً به جهت اطلاع‌رسانی و پوشش خبری معاملات نیست، بلکه در راستای وظیفه‌ای است که بورس در امر اطلاع‌رسانی و شفاف‌سازی بازار بر عهده دارد. بورس‌ها همچنین وظیفه آگاه کردن مشتریان از خطرات احتمالی بازار آتی را بر عهده دارند که این کار از طریق افشاء ریسک صورت می‌گیرد.

۲-۲- اصل نظارت در بازار بورس

در معاملات بورسی تعداد زیادی از معامله‌گران وجود دارند. علاوه بر این، بورس‌ها تأثیرات مختلفی را بر

حوزه‌های مختلف اقتصادی دارند. توجه به این نکات ضرورت نظارت بر معاملات بورسی و از جمله قراردادهای آتی را آشکار می‌سازد. لازمه یک رقابت سالم نیز تساوی در شرایط بیرونی حاکم بر رقابت است. در این راستا بورس به‌عنوان نظام بازار سرمایه که سرمایه‌گذاری در آن توأم با ریسک است در مقابل نظام سرمایه بانکی قرار دارد که تقریباً سرمایه‌گذاری در آن بدون ریسک است. بازار سرمایه از مهم‌ترین بخش‌های اقتصادی هر جامعه است و به دلیل اهمیت و حساسیت آن و تأثیرش بر دیگر بخش‌های اقتصادی کشور، به نظارت دقیق، جامع و مستمر نیاز دارد. بر این اساس ماده ۱۲۲ دستورالعمل اجرایی نحوه انجام معاملات در بورس اوراق بهادار تهران مصوب ۱۳۸۹ می‌دارد: «بورس مکلف است بر محاسبات شاخص‌های تعریف شده در سامانه معاملات، محاسبه قیمت‌های پایانی و تنظیمات سامانه معاملات به صورت مستمر نظارت نماید و در صورت لزوم موارد را از مدیریت سامانه پیگیری کند.» به همین دلیل اصل نظارت از اصول پذیرفته شده در حوزه معاملات بورس می‌باشد. شورای عالی بورس و سازمان بورس نهادهای نظارتی بازار سرمایه هستند در حوزه سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری بر فعالیت‌های بازار سرمایه نظارت کامل دارند.

نظارت بر معاملات بورسی در چند سطح انجام می‌شود. در لایه اول بورس بر روند معاملات نظارت می‌کند. بورس‌ها نوسانات قیمت را کنترل می‌کنند، به معاملاتی که برخلاف مقررات منعقد شده باشد ترتیب اثر نمی‌دهند، حجم فعالیت بورس بازی را محدود می‌کنند و حساب‌های ودیعه را تحت نظارت دارند. بورس‌ها همچنین بر فعالیت کارگزاران و شرکت‌های کارگزاری نظارت دارند. نکته مهم دیگر نظارت دولت‌ها بر فعالیت بورس است که معمولاً از طریق نهادهای تخصصی ناظر صورت می‌گیرد. در حال حاضر در سازمان بورس و اوراق بهادار که یک نهاد نظارتی محسوب می‌شود؛ نظارت به گونه‌ای تخصصی شده و اداراتی به همین منظور ایجاد شده است. مانند اداره نظارت بر بازار، اداره نظارت بر نهادهای مالی، اداره نظارت بر کارگزاری‌ها، اداره نظارت بر ناشران که در واقع همان شرکت‌های سهامی عامی هستند که اوراق بهادار با مجوز سازمان برای جذب سرمایه منتشر می‌کنند و اداره نظارت بر اوراق سرمایه‌ای که در حوزه افزایش سرمایه شرکت‌ها نظارت مستمر دارند.

۲-۳- اصل رقابت منصفانه در بازار بورس

رقابتی بودن بورس، نه فقط به معنای منع هرگونه انحصار و سوءاستفاده از موقعیت غالب در این بازار، بلکه به معنای تعیین قیمت سرمایه و ابزارهای مالی در فضای رقابتی و آزاد است (عبدی پورفرد، ۱۳۹۲، ۱۱۲). فرایند کشف قیمت در بازار بورس، زمانی به درستی و به روش عادلانه صورت می‌گیرد که شرایط رقابتی سالمی بر این بازار حاکم باشد. رقابت را می‌توان رکن اساسی معاملات بورسی دانست. رقابت در بورس در سطوح

مختلفی وجود دارد، بین معامله‌گران برای انجام معاملات مطلوب، بین کارگزاران برای جذب مشتریان بیشتر و بین مؤسسات مربوط نظیر مشاوران سرمایه‌گذاری، برای ارائه خدمات. همچنین در سال‌های اخیر رقابت بین بورس‌ها، چه در سطح ملی و چه در سطح بین‌المللی افزایش پیدا کرده است. امروزه فراملی شدن معاملات و ارتباط فزاینده بورس‌های کشورها با یکدیگر و استفاده از سیستم‌های الکترونیکی و خودکار برای انجام معاملات بر پیچیدگی اعمال حقوق رقابت در بورس‌ها افزوده است، امری که ممکن است منجر به تعارض حقوق رقابت و حقوق بورس در برخی از ابعاد شود (باقری و سیدی، ۱۳۸۷، ۶۰).

۲-۴- اصل تشریفاتی بودن معاملات بورس

در بازار بورس اینکه معاملات دارای جنبه تشریفاتی هستند یا خیر جای بحث دارد، ماده ۷ دستورالعمل اجرایی نحوه انجام معاملات در بورس اوراق بهادار تهران مصوب ۱۳۸۹ می‌گوید: «معاملات اوراق بهادار از طریق سامانه معاملات و توسط کارگزاران عضو بورس انجام می‌شود.» همچنین ماده ۹ دستورالعمل مذکور مراحل انجام معاملات را بیان می‌کند. اراده در معاملات بازار بورس با محدودیت‌های فراوانی مواجه شده است. در واقع آزادی اراده طرفین تا حد زیادی فدای استاندارد کردن قراردادها، ایجاد امکان برای خروج از قراردادها و روانی و افزایش نقدشوندگی بازار شده است. قرارداد بورس‌های رسمی با وساطت کارگزاران منعقد می‌شود. در صحن بورس هم معامله یا از طریق حراج حضوری است و یا از طریق سیستم‌های الکترونیکی که به سیستم معاملات معروف هستند و در هر دو صورت باید مطابق مقررات و ضوابط بورس انجام شود. انجام معامله هم باید به تأیید ناظران معاملات یا همان ناظران بازار برسد. قسمت اخیر بند دوم ماده یک همان آیین نامه معاملات در بورس اوراق بهادار تهران و لوائح آن مصوب ۱۳۸۵ مقرر می‌دارد: «هر معامله زمانی قطعیت می‌یابد که به تأیید بورس برسد.» مطابق دستورالعمل قراردادهای آتی فعالیت مشتری در بازار آتی منوط به افتتاح حساب عملیاتی و تکمیل بیانیه ریسک است. با این اوصاف باید پذیرفت که این قراردادها، قراردادهای تشریفاتی هستند و نبود هریک از شرایط فوق به معنای عدم انعقاد قرارداد است. باید توجه داشت که رعایت مقررات، شرط تشکیل قرارداد است نه اثبات آن. به عنوان مثال معامله‌ای که بنابر قیمت توافقی طرفین و با عدم رعایت قیمت تابلو و نقض مقررات بورس انجام شده از نظر بورس منعقد نشده است. این هم که طرفین در خارج از بورس به تعهدات خود عمل کنند بحث جداگانه‌ای است و آن قرارداد اگر هم صحیح باشد قرارداد آتی محسوب نمی‌شود.

۲-۵- اصل حل و فصل اختلافات از طریق هیئت داوری

هرگونه رفع اختلاف بین کارگزاران، بازارگردانان و سرمایه گذاران ناشی از معاملات بورس در صلاحیت هیئت داوری سازمان بورس اوراق بهادار بوده و از صلاحیت دادگستری خارج است. در یک بازار بورس اختلافات مختلفی ممکن است بین فعالان بازار به وجود آید. این اختلافات ممکن است میان کارگزاران با یکدیگر یا کارگزاران با مشتریان و یا میان سایر فعالان بازار باشد. اختلافات احتمالی ممکن است ناشی از جابه‌جایی حساب مشتریان، انجام معاملات به حساب مشتری بدون داشتن نمایندگی، دستکاری قیمت‌ها، اجرای غیررقابتی سفارشات مشتریان (اجرای سفارشات برخلاف اولویت قیمت و زمان صدور سفارش)، کوتاهی در تفکیک حساب‌های مشتریان از یکدیگر و کوتاهی در آگاه کردن مشتری از وقایعی است که بر حساب او اثر می‌گذارد. ماده ۳۶ قانون بازار اوراق بهادار جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۴ اختلافات ناشی از فعالیت‌های حرفه‌ای بازار سرمایه را در صلاحیت هیئت داوری سازمان بورس می‌داند. این ماده مقرر می‌دارد: «اختلافات بین کارگزاران، بازارگردانان، کارگزار، معامله‌گران، مشاوران سرمایه‌گذاری، ناشران، سرمایه‌گذاران و سایر اشخاص ذیربط ناشی از فعالیت حرفه‌ای آن‌ها، در صورت عدم سازش در کانون‌ها توسط هیئت داوری رسیدگی می‌شود.» مطابق این ماده، رسیدگی به کلیه اختلافات فعالان بازار سرمایه منوط به حرفه‌ای بودن منشاء، در صلاحیت هیئت داوری قرار دارد و صلاحیت عام دادگاه‌ها در این خصوص تخصیص خورده و دادگاه‌ها دیگر در خصوص دعاوی حقوقی فعالان بازار سرمایه که ناشی از فعالیت حرفه‌ای آنان است، صلاحیت رسیدگی ندارند. با توجه به ماده ۳۶ قانون فوق، منشأ اعتبار صلاحیت هیئت داوری قانون است و متمایز از داوری اختیاری موضوع آئین دادرسی مدنی است که منشأ اعتبار آن تراضی طرفین است. با این وصف طرفین نمی‌توانند به تراضی، صلاحیت هیئت را در رسیدگی به دعاوی مربوطه سلب نموده و محاکم را به‌عنوان مرجع فصل خصومت تعیین نمایند، اما این امر مانع از آن نیست که طرفین به جای طرح دعوا در مرجع صالح براساس موافقتنامه داوری، رسیدگی به دعوا را به داوری ثالث بسپارند.

۳- آثار معاملات بورس اوراق بهادار

اثر اصلی عقد، انتقال ورقه بهادار از فروشنده به خریدار و انتقال مبلغ قرارداد از خریدار به فروشنده است. بورس بازاری مشکل است و یکی از کارکردهای آن تضمین تسویه و پایاپای تعهدات ناشی از قرارداد است. بدین لحاظ به منظور تضمین حسن اجرای مفاد قرارداد، اجرای قرارداد از طریق شرکت سپرده‌گذاری مرکزی اوراق بهادار و تسویه وجوه صورت می‌پذیرد یا باید صورت پذیرد. اگر طرفین قرارداد را به اختیار اجرا

کنند، قرارداد به صورت کارا آثار خود را به جا خواهد گذاشت؛ ضمن اینکه در فرض عدم اجرای اختیاری قرارداد باید سازوکارهای مناسب به منظور اجبار طرفین به اجرای تعهدات ناشی از عقد وجود داشته باشد. آثار عقد به اعتبار اجرای آن به دو گروه تقسیم می‌شود: اثری که همراه عقد بی‌درنگ به وجود می‌آید و با نفوذ عقد ملازمه دارد و اثری که بر ذمه یکی از دو طرف یا هر دو قرار می‌گیرد. معاملات بورسی هر دو اثر را با خود به همراه دارند.

در معاملات خرید، تملیک مالکیت سهام اثر عقد است که بی‌درنگ به وجود می‌آید و خریدار را مالک سهم می‌نماید و از این رو وی می‌تواند سهم را بلافاصله پس از خرید در همان جلسه معاملات به فروش برساند. بنابراین اجرای مفاد عقد در این خصوص مفهومی ندارد. معاوضه ثمن و مثن یعنی پول و سهم، اثری است که برعهده خریدار و فروشنده قرار می‌گیرد و لذا منظور از اجرای مفاد معامله سهام در بورس بخش اخیر است. اجرای عقد یا وفای به عهد قراردادی، عملی است که به موجب آن متعهد آنچه در قرارداد برعهده گرفته است انجام می‌دهد. در معاملات بورسی هرچند متعهد نهایی خریدار و فروشنده هستند، اما از آنجایی که قائل بر تفکیک این معاملات از عقد بیع هستیم، لذا شیوه اجرای تعهد در این معاملات متفاوت بوده است. وظیفه مذکور حسب مورد با وساطت کارگزار و شرکت سپرده‌گذاری مرکزی قابل انجام است. بنابراین آن طور که در عقد بیع به آسانی اجرای عقد صورت می‌گرفت، در معاملات بورسی روند پیچیده‌ای حاکم است که مختص خود این معاملات بوده است.

به نظر می‌رسد اجرای مفاد عقد یا تسویه و پایاپای معاملات، از منظر اقتصادی مهم‌ترین بخش معاملات در بورس محسوب می‌شود. در اجرای قرارداد طرفین وفای به عهد می‌کنند و هریک به چیزی دست می‌یابند که در قرارداد پیش‌بینی شده است. بورس بازار کارگزار محور است و قاعده آن است که انعقاد و تسویه معاملات هر دو توسط کارگزارن صورت پذیرد. به منظور حسن اجرای تعهدات ناشی از معاملات، کارگزاران باید عضو شرکت سپرده‌گذاری مرکزی باشند و اجرای قرارداد یا همان عملیات پایاپای و تسویه را از طریق شرکت سپرده‌گذاری مرکزی انجام دهند. بدین ترتیب، در اجرای تعهدات ناشی از معامله، صرف‌نظر از خریدار و فروشنده، دو رکن کارگزار و اتاق پایاپای (شرکت سپرده‌گذاری مرکزی) نیز اهمیت دارند. قرارداد منعقد در بورس خواه از مصادیق بیع باشد یا نباشد با انجام تشریفات ناظر بر معامله و قطعیت آن محقق می‌شود و انتقال مالکیت اوراق بهادار و وجه آن در همان زمان صورت می‌گیرد، مگر اینکه به نحو

دیگری میان طرفین مقرر شده باشد. در واقع قاعده در حقوق ما آن است که با انعقاد قراردادهای معوض، انتقال مالکیت صورت می‌گیرد و آنچه باقی می‌ماند تعهد به تحویل عوضین معامله است. معاملات بورسی در کشور ما نیز تابع همین قاعده هستند. با وجود این و به‌رغم انتقال مالکیت در مرحله اجرای عقد هریک از طرفین معامله می‌تواند تحویل موضوع قرارداد را به اجرای تعهد طرف مقابل موکول سازد. این حق در نتیجه همبستگی عوضین در معامله پدید می‌آید. متعاقبین با این انگیزه معامله می‌کنند که مال متعلق به طرف را به دست آورند و لذا حق دارند مادامی که آن مال در اختیارشان قرار نگرفته است، عوضی را که در اختیار دارند به طرف مقابل واگذار نمایند. حق حبس تنها مانع تحویل عوض معامله به طرف مقابل می‌شود، اما انتقال مالکیت و در نتیجه انتقال منافع مال موضوع معامله به محض انعقاد قرارداد صورت می‌پذیرد.

معاملی که از حق حبس استفاده می‌کند، امین قانونی در نگهداری مال موضوع معامله است. او باید در نگهداری از مال طرف موضوع معامله به صورت متعارف عمل نماید و مرتکب تقصیر نشود. هزینه نگهداری مال موضوع قرارداد در دوران استفاده از حق حبس برعهده طرفی است که به موجب قرارداد مالک شده است و منافع مال طی این مدت نیز باید به وی رد شود. با وجود این، اجرای این قاعده در معاملات اوراق بهادار نه تنها مفید نخواهد بود، بلکه می‌تواند اختلافات بیشتری در بازار سرمایه ایجاد کند. توضیح آنکه ولو با اعمال حق حبس با قطعیت معامله انتقال مالکیت ورقه بهادار محقق می‌شود و تمامی منافع ناشی از مالکیت نیز به خریدار تعلق خواهد داشت. بدین ترتیب، از آنجاکه با انعقاد معامله انتقال مالکیت صورت پذیرفته است، منافع اوراق بهادار از جمله سود سهام و حق رأی به خریدار تعلق خواهد داشت، ولو اینکه وجه معامله پرداخت نشده باشد و فروشنده از حق حبس استفاده نماید. در این حالت به جهت اعمال حق حبس، از یک سو ناشر اوراق بهادار فروشنده را مالک قانونی ورقه بهادار می‌شناسد و از سوی دیگر فروشنده باید حقوق ناشی از ورقه بهادار را به حساب خریداری که از پرداخت وجه معامله امتناع کرده است اعمال نماید. این در حالی است که برخی از منافع ورقه بهادار همچون حق رأی با استفاده از بین می‌روند. به علاوه، اینکه اگر منافع ورقه بهادار همچون سود یا حق تقدم در خرید سهام جدید توسط فروشنده به حساب خریدار انجام گیرد خود می‌تواند منشاء اختلافات فراوانی شود. بدین ترتیب، فراهم ساختن زمینه استفاده از حق حبس در معاملات بورسی مطلوب نیست. بر همین اساس، مقررات بازار سرمایه نیز چنین حقی را برای طرفین معامله ورقه بهادار پیش‌بینی ننموده‌اند.

با انعقاد قرارداد، انتقال مالکیت و منافع حاصل از اوراق بهادار در زمان تحقق عقد صورت می‌پذیرد. با تحقق معامله، فروشنده اوراق بهادار تنها می‌تواند ثمن معامله را تقاضا کند و نمی‌تواند مانع انتقال مالکیت و منافع ورقه بهادار شود. این قاعده از اطلاق مقررات و شرایط ناظر بر معاملات بورس استخراج می‌شود، ضمن اینکه برخی مقررات مصوب سازمان به صراحت به این قاعده اشاره می‌کنند. مطابق ماده ۲۱ دستورالعمل ثبت، سپرده‌گذاری، تسویه و پایاپای مصوب ۱۳۸۸ حقوق مالی و غیرمالی اوراق بهادار از قبیل سود سهام، حق تقدم ناشی از افزایش سرمایه، سهام جایزه و حق رأی با قطعیت معامله به خریدار تعلق خواهد داشت. انتقال مالکیت به محض انعقاد قرارداد دارای خطرات قابل توجهی است و به همین جهت است که در بسیاری از قراردادهای بیع در خارج از بورس که پرداخت ثمن در آتیه صورت می‌پذیرد، فروشنده حق فسخ قرارداد در صورت عدم پرداخت ثمن را پیش‌بینی می‌کند. پیش‌بینی این حق فسخ در معاملات بورس دارای ایراد اساسی است که امنیت معاملات را به خطر می‌اندازد و آمار صحت معاملات بورس را خدشه دار می‌کند. به علاوه، ریسک عدم تسویه وجه معامله که در قراردادهای خارج از بورس پررنگ است در معاملات بورس با حضور کارگزاران و شرکت سپرده‌گذاری مرکزی تا حد قابل توجهی رنگ می‌بازد. با این همه در بسیاری از بورس‌های دنیا برای تسویه معاملات از سازوکار تحویل در برابر پرداخت استفاده می‌نمایند و تا زمانی که وجه معامله به فروشنده پرداخت نشده باشد ورقه بهادار به خریدار تحویل نخواهد شد.

در رابطه با پایاپای و تسویه این دو اصطلاح متفاوتند که عموماً با یکدیگر به کار می‌روند. در مرحله پایاپای حقوق و تعهدات طرفین محاسبه و در مرحله تسویه وجوه و مال موضوع معامله مبادله می‌شود. بنابراین پایاپای مقدم بر تسویه است و عنوان مصطلح تسویه و پایاپای از این حیث محل ایراد است. در همین راستا وفق بند (د) ماده یک دستورالعمل ثبت، تسویه و پایاپای عبارت از مرحله‌ای است که طی آن حقوق خالص و تعهدات طرفین معامله محاسبه و وجوه حاصل از معامله در روز تسویه به فروشنده منتقل می‌شود. با وجود تعریف مذکور که برای روز تسویه از انتقال وجوه حاصل از معامله نام برده است، واژه تسویه تنها به معنای پرداخت وجه ناشی از معامله نیست، بلکه تحویل ورقه بهادار را نیز دربرمی‌گیرد. بنابراین تسویه به معنای مبادله اوراق بهادار در ازای وجه نقد است. اجرای اختیاری عقد در معاملات بورس به تسویه و پایاپای نامیده می‌شود.

بورس بازاری کارگزارمحور است، وظیفه ایفای تعهدات ناشی از قرارداد برعهده کارگزاران طرفین

است. بدین ترتیب، مسئولیت پرداخت ثمن به شرکت سپرده‌گذاری جهت پرداخت به کارگزار فروشنده به عهده کارگزار خریدار است، زیرا خرید و فروش اوراق بهادار مشتری توسط کارگزار به نام شخص اخیر صورت می‌گیرد. طبق ماده ۱۷ دستورالعمل ثبت، سپرده‌گذاری، تسویه و پایاپای مصوب ۱۳۸۸، مسئولیت تسویه بهای اوراق بهادار خریداری شده در روز تسویه با کارگزار خریدار خواهد بود. همچنین در معاملات خرد اوراق بهادار، زمان تسویه وجه معامله سهام حداکثر سه روز کاری و برای سایر انواع اوراق بهادار یک روز کاری است. مطابق ماده ۱۶ دستورالعمل ثبت، سپرده‌گذاری، تسویه و پایاپای مصوب ۱۳۸۸، روز تسویه برای معاملات سهام، سه روز پس از انجام معامله و برای معاملات اوراق مشارکت یک روز بعد از انجام معامله خواهد بود.

به منظور تسویه وجوه اوراق بهادار خریداری شده، کارگزاران حساب‌های بانکی معینی را طبق شرایط مورد نظر شرکت سپرده‌گذاری برای تسویه وجوه افتتاح می‌نمایند. شرکت سپرده‌گذاری اقدامات لازم را به عمل می‌آورد تا حق نظارت، دریافت گزارش نقل و انتقالات و نیز به‌عنوان وکیل کارگزار، حق برداشت از حساب یاد شده را به منظور انجام عملیات تسویه وجوه ناشی از معاملات داشته باشد. لازم به ذکر است در معاملات خرد اوراق بهادار، خرید و فروش اوراق بهادار برای مشتری توسط کارگزار به نام شخص اخیر صورت می‌گیرد و بدین لحاظ، کارگزار خود مسئول ایفاء تعهدات ناشی از معامله است. معاملات خرد و عمده عادی در یک روز منعقد و قطعی می‌شوند و اجرای تعهدات ناشی از آن‌ها بر عهده کارگزار قرار دارد.

۴- مکانیزم معاملات در بورس تهران

اوراق بهادار مورد مبادله در بورس تهران، تنها سهام و حق تقدم می‌باشند. در آیین نامه معاملات بورس تهران، ارائه سفارش به صورت بهترین قیمت، قیمت محدود، قیمت معین و قیمت مطلوب پیش‌بینی شده است، لیکن در حال حاضر سفارشات عمدتاً به صورت بهترین قیمت پذیرفته شده و معاملات اعتباری نیز پذیرفته نمی‌شود. معاملات عمدتاً به طریقه حراج یا قیمت مقطوع انجام می‌شود و کارگزاران پیشنهادات خرید یا فروش را با توجه به دستورات خریداران و فروشندگان با ذکر تعداد سهام و قیمت آن‌ها عنوان می‌کنند. در صورتی که کارگزاری اوراق بهاداری را برای فروش با قیمت مقطوع عرضه کند، خود وی نمی‌تواند قیمتی کمتر از قیمت مقطوع برای خرید اعلام نماید. سهامی که به قیمت مقطوع برای فروش عرضه می‌شود به اولین کارگزاری که آمادگی خود را برای خرید به قیمت مزبور اعلان نماید فروخته

می‌شود. در صورتی که قیمت پیشنهادی کمتر از قیمت مقطوع باشد معامله انجام نمی‌شود و در صورت آمادگی فروشنده به فروش به بالاترین قیمت پیشنهاد شده به کارگزار فروشنده پس از ابطال پیشنهاد اولیه، پیشنهاد جدید ارائه می‌کند. در صورت عرضه به قیمت رقابتی نیز بیشترین قیمت اعلام شده، اولویت خواهد داشت. کارگزاران نمی‌توانند در حین معاملات، تالار را ترک کنند و از تماس حضوری یا تلفنی با مشتریان یا ارباب رجوع دیگر بایستی خودداری کنند. کارگزاران نباید در موقع انجام معامله، با یکدیگر در مورد مسائل مربوط به معاملات مشورت نموده یا در جریان معاملات، با یکدیگر تبانی کنند.

نتیجه

امروزه معاملات نقش چشمگیری از روابط اشخاص را به خود اختصاص داده و در این زمینه معاملاتی که در بازار بورس اوراق بهادار منعقد می‌شوند، میان سرمایه گذاران و سپرده پذیران بسیار حائز اهمیت است. تمامی نقاط جهان بورس، به‌عنوان مکان دادوستد و انجام معاملات برای مردم شناخته می‌شود. در کشور ما نیز بورس دارای جایگاه ویژه‌ای در اقتصاد است و معاملاتی که در بورس کالا در ایران انجام می‌پذیرد، شامل اصول و قواعدی است که می‌بایست با قوانین موضوعه کشور و همچنین شریعت اسلام مورد تطابق قرار گیرد. در این راستا فروشندگان و خریداران به منظور انجام معامله اوراق بهادار یا کالا، وارد این بازار می‌شوند و بورس، با پیش‌بینی سازوکار مشخص، رقابت بین معامله‌کنندگان را تسهیل می‌نماید. معاملات اوراق بهادار همانند سایر معاملات در مجرای اعمال اصل لزوم هستند، چراکه امنیت معاملات و نظم عمومی اقتصادی نیز اقتضاء دارد تا طرفین به مفاد عقد پایبند باشند و فسخ معاملات در بورس اعتماد به بازار سرمایه را از بین می‌برد. بر این اساس از آنجاکه تجارب کشورهای که دارای پیشینه و سوابق بیشتری در حیطه بازار بورس می‌باشند، غنی‌تر است، پیشنهاد می‌شود الگوهای معاملاتی آن‌ها را چنانچه مطابق قوانین و شرع، ممنوعیتی نداشته باشد، مورد استعمال و در قالب آیین‌نامه و مقررات گنجانده شود.

ملاحظات اخلاقی: موارد مربوط به اخلاق در پژوهش و نیز امانتداری در استناد به متون و ارجاعات مقاله تماماً رعایت گردیده است.

تعارض منافع: تعارض منافع در این مقاله وجود ندارد.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین اعتبار مالی نگارش یافته است.

منابع

- احمدوند، خلیل الله و آزادی، ستاره، ۱۳۹۹، آسیب‌شناسی فقهی معاملات بورس، **دوفصلنامه تحقیقات حقوق قضایی**، شماره ۲.
- باقری، محمود و سیدی، جواد، ۱۳۸۷، همگرایی و رقابت در بازار بورس: تعارض حقوق رقابت و حقوق بازار بورس، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران**، شماره ۳.
- ستوده تهرانی، حسن، ۱۳۸۲، **حقوق تجارت**، جلد سوم، چاپ هفتم، تهران، انتشارات دادگستر.
- عبدی پورفرد، ابراهیم، ۱۳۹۲، **مباحثی تحلیلی از حقوق تجارت**، چاپ دوم، قم، انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- علم الهدی، سیدسجاد و اکبری، مهناز، ۱۳۹۴، بررسی تطبیقی معاملات بازار بورس با عقود اسلامی، **دوفصلنامه اقتصاد تطبیقی**، شماره ۳.

Legal Civilization

No.14- Spring 2023

ISSN : 2873-1841
ISSN : 2873-1922

The Actions of International Organizations and Protection of Children's Rights in the Conditions Caused by the Epidemic of Covid-19

Mostafa Fazaeli, Sakineh Rezaie

Factors of Violence in the Family from the Perspective of the Qur'an

Ali Mohammadi Jorkoyeh

Third-Party Funding in International Arbitration (TPF)

Mohammad Mahdi Asadi

A Comparative Study of the Approach of Islamic Jurisprudence and Humanitarian Law in Supporting the Rights of Children in War

Meisam Norouzi, Mehdi Eskandari Khoshguo, Sanaz Abolghasemi

Alternative Challenges of Criminal Prosecution in Iran and United States of America

Amin Amirian Farsani

Principles and Rules Governing Stock Exchange Transactions

Sayyed Ali Ghaemmanesh

Examining the Difference between Muslim and Infidel Rights with the Issue of Human Dignity

Shaghayegh Amerian, Mohammadreza Keikha

A Deliberation in Iran's Criminal and Legislative Policy towards the Disgrace of the Defendants; with a Look at Jurisprudence and International Documents

Ali Paidarfard, Javad Naderi ooj Boghzi, Ahmadreza Emtehani

A look at the Ownership of Immaterial and Non-Intellectual Property in Iranian Law

Maryam Taheri Sarteshnizi

Re-exploring the Jurisprudential Foundations of Unilateral Contract and the Contract for Abra' in Jurisprudence of Islamic Religions

Morteza Rahimi, Ali Mahmoodi Kakooni

Iran's Legislative Criminal Policy Regarding the Violation of Citizen's Rights by the Cyber Police

Mohammad Khorshidi Athar

Criticism and Evaluation of Criminal Policy (Preventive) against Administrative Corruption in Iran's Criminal System

Rostam Ali Akbari, Saeid Ahmadi, Eraj Morvati, Behnam Karimi

Differential Criminal Policy of the Armed Forces of the Islamic Republic of Iran and the United States of America in Crimes Against Public Security and Peace

Yasser Shakeri